

TEFECİ BEZİRGÂNLIĞIN PASLI AYNASINDA HİKMET KIVILCIMLI

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Hikmet Kıvılcımlı bu metinde yalnız bir sosyalist düşünür olarak değil, Türkiye'nin tarih, devlet, din, sermaye, köy, parti ve dil dokusunu aynı masaya yatıran huysuz bir düşünce cerrahı olarak ele alınır. İlk bölümde onun tarih tezi, barbarlık, medeniyet, komün, üretici güçler ve tarihsel devrim kavramları etrafında açıklar; Kıvılcımlı, tarihi resmî kahraman anlatılarından çıkarıp toprağın, ticaret yolunun, köylünün ve devletin maddî bedenine indirir. İkinci bölüm Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreklilikleri, tefeci bezirgân gölgeyi, devletçiliği ve gecikmiş kapitalizmi tartışır. Üçüncü bölüm finans kapitali, emperyalizmi ve Türkiye'nin yarı sömürge anatomisini çözümler; dış yardım, banka, NATO, devlet ve yerli sermaye ilişkileri görünür kılınır. Dördüncü bölüm işçi sınıfı, parti, strateji, legalite, illegalite ve Yol metinleri üzerinden örgüt meselesini inceler. Beşinci bölüm köyü, Doğu'yu, Kürt meselesini, imeceyi, ağalığı, tefeci sermayeyi ve ezilenlerin stratejik coğrafyasını işler. Altıncı bölümde din, kutsal, peygamberlik, İslâm, Şamanlık ve fetih tarihsel maddeci bir gözle okunur. Son bölüm Kıvılcımlı'nın dilini, edebiyat eleştirisini, polemikçiliğini ve yalnızlığını tartışır. Metin onu putlaştırmaz, gömmez; göğsünü açar. Kıvılcımlı'nın düşüncesi serttir, yer yer taşkındır, ama Türkiye'nin yüzeyde saklanan yaralarını göstermekte hâlâ diri bir neşterdir.

TARİHİN ALTINDAKİ MADEN, KIVILCIMLI'NIN TARİH TEZİ

Bazı adamlar kitap yazmaz, toprağın altına dinamit döşer. Hikmet Kıvılcımlı onlardandır. Elinde yalnız kalem yoktur, kazma da vardır, stetoskop da, paslı bir neşter de. Tarihin yüzüne bakmaz sadece, kabuğunu kazır, altından çıkan kemiğe, kirece, kana, toprağa, ticaret yoluna, köy göçüne, barbar akınına, devlet sarayının rutubetli taşına bakar. Onun tarih anlayışına girmek, rahat bir akademik koridora girmek değildir. Daha çok eski bir mahzen kapısını açmaya benzer. İçeride rutubet vardır, küf kokusu vardır, kırık amforalar, toprak senetleri, kılıç kabzaları, kervan izi, komün tortusu, padişah mührü, tefeci defteri, köylünün nasırlı eli, barbarın at teri ve medeniyetin ağır nefesi vardır. Kıvılcımlı, işte bu mahzene girer. Girerken de ayakkabısını temizlemez. Çünkü tarih, temiz ayakkabıyla dolaşılacak bir müze değildir.

Kıvılcımlı'nın tarih tezi, Türkiye'deki hazır Marksist şablonların çoğundan ayrılır. O, tarihi yalnız "sınıf mücadelesi vardır, sonra devrim gelir" biçiminde düz bir merdivene çevirmez. Sınıf mücadelesini inkâr etmez, aksine onun sertliğini bilir; fakat tarihin eski çağlardaki hareketini anlamak için sınıfın henüz bugünkü anlamıyla oluşmadığı toplumsal biçimlere de iner. Komün, barbarlık, medeniyet, kent, ticaret yolu, toprak düzeni ve devletleşme onun için yalnız arkeolojik sözcükler değildir. Bunlar insanlığın uzun yürüyüşünde birbirine sürtünen, kimi zaman birbirini doğuran, kimi zaman birbirini boğan canlı kuvvetlerdir. Kıvılcımlı'nın asıl derdi şudur: Tarih nasıl kıpırdar? Bir toplum niçin çöker? Başka bir toplumsal enerji nereden gelir de eski kabuğu kırar? Bu soruları sormadığı için birçok tarihçi mezarlık bekçisi olarak kalır. Kıvılcımlı mezarlık bekçisi değildir, mezarı açar.

Onun "tarihsel devrim" kavrayışı burada başlar. Modern sosyal devrim ile eski tarihsel devrimleri ayırır. Sosyal devrim, modern sınıfların, özellikle işçi sınıfının bilinçli tarih sahnesine çıkışıyla ilgilidir. Tarihsel devrim ise eski medeniyetlerin içten çürüdüğü, üretici güçlerin tıkanığı, devletin kabuk bağladığı, bezirgânlığın damarları kireçlendirdiği yerde dışarıdan veya aşağıdan gelen barbar, komünal, canlı ve henüz medeniyetin zehriyle tam uyuşmamış kuvvetlerin eski düzeni yıkmasıdır. Buradaki "barbar" sözcüğü, Kıvılcımlı'da kaba bir hakaret değildir. Tam tersine, barbar çoğu zaman medeniyetin kaybettiği toplumsal canlılığı, dayanışmayı, aksiyonu ve kolektif enerjiyi taşır. Barbar, cilasızdır, serttir, yıkıcıdır; ama bazen yıkması gereken şey zaten ölmüş bir cesettir. Bizans örneğinde olduğu gibi, kimi medeniyetler ayakta duruyor görünür, fakat içi boşalmış bir sütun gibi sadece ağırlık yapar. Fetih, bu anlamda yalnız bir askerî olay değil, tıkanmış tarih yolunun açılmasıdır.

Bu bakış, resmî tarih için rahatsız edicidir. Çünkü resmî tarih, padişahları, savaşları, antlaşmaları ve büyük adamların nutuklarını sever. Kıvılcımlı ise büyük adamların arkasındaki maddeye bakar. Hangi toprak düzeni vardı? Hangi ticaret yolu açıldı, hangisi tıkanık? Hangi sınıf veya tabaka devletin sırtına bindi? Hangi üretici güç gelişti, hangisi boğuldu? Hangi komünal gelenek medeniyetin içine sızdı? Hangi devlet biçimi toplumu taşıdı, hangisi toplumu yemeye başladı? Bu soruların yanında resmî tarih, süslü üniformasıyla biraz mahcup kalır. Çünkü Kıvılcımlı, tarihe tören alanından değil, mutfaktan, ahırdan, pazardan, kervan yolundan, mahkeme defterinden ve köy meydanından girer.

Osmanlı okuması da bu yüzden önemlidir. Kıvılcımlı, Osmanlı'yı ne hamaset şekerine batırır ne de sömürgeci bir öfkeyle çöpe atar. Onun Osmanlı'ya bakışı, bir doktorun hastasına bakışı gibidir; hasta sevinebilir, fakat ciğerindeki leke saklanamaz. Osmanlı'nın doğuşunda komünal savaşçılık, gaza enerjisi, toprakla kurulan özgün ilişki, Bizans'ın çürüyen gövdesine karşı genç bir tarihsel hamle görür. Fakat zamanla devletleşme, saraylaşma, padişahın tabulaşması, kul sistemi, toprak düzeninin bozulması, tefeci bezirgân damarların güçlenmesi, devlet sınıflarının memleketin üzerine çökmesi gibi süreçleri de izler. Yani Osmanlı, Kıvılcımlı'da bir masal atı değildir; doğar, büyür, fetheder, düzen kurar, sonra ağırlaşır, kendi ağırlığının altında çatırdar. Bu okuma, Türkiye'de hâlâ eksik olan şeydir. Biz ya Osmanlı'yı öpüyoruz ya taşıyoruz. Kıvılcımlı ise masaya yatırıyor.

Burada onun tarihçiliğini akademik tarihçilikten ayıran sert bir damar vardır. Kıvılcımlı, tarihsel malzemeyi yalnız bilgi diye toplamaz. Bilgi onda davranışa bağlanmak ister. Tarih, bugünün devrimci, siyasal ve toplumsal sorularına ışık tutmuyorsa, tozlu raf terbiyesinden öteye geçmez. Bu nedenle onun metinlerinde arkeoloji, sosyoloji, ekonomi-politik, antropoloji ve siyaset teorisi birbirine karışır. Yer yer aceleci, yer yer çok sert, bazen boğucu, bazen olağanüstü parlaktır. Kıvılcımlı okurken insan bir ders kitabı okumaz, zorlu bir kazı alanında çalışır. Bir yerde çömlek çıkar, başka yerde kemik; bir yerde altın sanılan şey paslı çivi olur, başka yerde çöp sanılan şey tarihin anahtarı çıkar.

Onun "üretici güçler" kavrayışı da mekanik değildir. Üretici güçler yalnız makine, teknik ve emek gücü değildir; insanın kolektif aksiyonu, tarihsel alışkanlığı, savaşıllığı, dayanışması, coğrafyayla kurduğu ilişki, komün geleneği de bu hareketin içindedir. Bu yüzden Kıvılcımlı, eski toplumları değerlendirirken yalnız ekonomik tablo çizmez, toplumsal enerjinin karakterini de yoklar. Hangi toplumda ortak davranış kabiliyeti vardır? Hangisinde devlet toplumu felç etmiştir? Hangisinde ticaret yolu medeniyet doğurur, hangisinde bezirgânlık asalaklaşır? Hangi aşamada kent yaratıcıdır, hangi aşamada kent çürütücü bir merkez olur? Bu sorular onun tarih tezinin damarlarıdır.

Elbette bu yaklaşımın riskleri de vardır. Kıvılcımlı bazen büyük tarihsel şemayı o kadar geniş kurar ki, ayrıntıların kendi inadı ezilebilir. Bazen kavramları öyle yüksek gerilimle kullanır ki, okur elektrik çarptıymışa döner. "Barbarlık", "medeniyet", "tarihsel devrim", "komün", "tefeci bezirgânlık" gibi kavramlar onun elinde güçlüdür, fakat bu güç bazen metni açıklamaktan çok hüküm vermeye zorlar. Onu okurken hayranlık kadar dikkat de gerekir. Çünkü büyük teorik kazmalar, bazen ince camı da kırar. Ama bu kusur, cansız bir kusur değildir. Yaşayan, kavga eden, terleyen, hata yapma pahasına büyük düşünmeye çalışan bir zekânın kusurudur. Akademik korkaklığın steril doğrularından daha verimlidir.

3

Kıvılcımlı'nın tarih tezi, Türkiye düşüncesi için hâlâ tedirgin edici bir mirastır. Çünkü o, bize tarihin yalnız geçmiş olmadığını söyler. Geçmiş, bugünün içine sızmış bir tortudur. Osmanlı'nın toprak düzeni, Cumhuriyet'in devletçiliğinde başka kılıkta geri dönebilir. Tefeci bezirgânlık modern finans kapitalle el sıkışabilir. Barbarın canlı aksiyonu, modern halk hareketlerinde başka bir biçim alabilir. Din, yalnız inanç değil, tarihsel devrimlerin sembolik hafızası olarak okunabilir. Köy, yalnız geri kalmışlık değil, çözülmüş ama büsbütün ölmemiş bir kolektif davranış imkânı taşıyabilir. Devlet, yalnız kurum değil, kimi zaman toplumu yiyen tarihsel bir iştah olabilir.

Bu yüzden Kıvılcımlı'nın tarih anlayışı, Heterobilim Okulu açısından da canlı bir tartışma alanı açar. Bilgi burada nötr değildir. Tarih bilgisi, ya bugünün çürümüş iktidar biçimlerini görünür kılar ya da onların üstünü akademik pudrayla örter. Kıvılcımlı'nın kıymeti, pudra kullanmamasıdır. O, tarihin yüzündeki çıbanı kapatmaz, sıkır. Bazen fazla sıkır, evet. Ama çıbanın varlığını inkâr edenlerden daha dürüsttür. Onun tarih tezi bize şunu öğretir: Bir toplumun hakikatini anlamak için yalnız anayasasına, liderlerine, ideolojisine değil; toprağına, ticaret yoluna, üretici güçlerine, köylüsüne, barbarına, komününe, devletin açgözlü eline ve medeniyetin çürüyen dişlerine bakmak gerekir.

Kıvılcımlı, tarihin altında maden arayan adamdır. Bazen kömür bulur, bazen demir, bazen zehirli gaz. Ama eli boş dönmez. Türkiye'de düşüncenin büyük sorunu biraz da budur: Biz çoğu zaman yüzeyde gezeriz, o ise yerin altına iner. Bu iniş zahmetlidir. Karanlıktır. Kimi yerde nefes daralır. Fakat tarih dediğimiz şey zaten güneşli balkon sohbeti değildir. Toprağın altında, kemiklerin yanında, eski bir toplumun kırılmış çömleğiyle yeni bir toplumun henüz doğmamış çocuğu arasında çalışır.

Filozof Kirpi: "Tarih, ölümlerin arşivi değil, dirilerin sırtında taşımaya devam ettiği görünmez madendir."

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E, DEVLETİN İÇİNDEKİ TEFEÇİ BEZİRGÂN GÖLGE

Bir imparatorluk çökerken yalnız surları dökülmez. Kelimeleri de dökülür, vergileri de, dua biçimleri de, pazar alışkanlıkları da, memurun kalem tutuşu da. Osmanlı'nın yıkılışını yalnız cephelede arayanlar, çürümüş tahtanın sesini duymayan marangozlara benzer. Dışarıdan bakınca saray hâlâ saraydır, ferman hâlâ ferman, sancak hâlâ sancaktır. Fakat içeride başka bir şey olur. Toprak düzeni gevşer, dirlik bozulur, kesim düzeni toplumu kemirir, devlet artık yalnız yönetmez, yer yer yer. Hikmet Kıvılcımlı'nın Osmanlı okumasına buradan girmek gerekir: O, imparatorluğun ölümünü takvimle değil, maddeyle, sınıfla, toprakla, ticaretle, devletin mide hareketleriyle okur.

Kıvılcımlı için Osmanlı, ne kutsal nostaljinin altın çağıdır ne de kaba ilerlemeci tarihçilerin karanlık bir parantezi. Osmanlı, tarihsel bir oluşumdur; doğar, genişler, düzen kurar, Bizans'ın yorgun gövdesine karşı genç bir toplumsal enerji taşır, sonra kendi devletleşmesinin ağırlığı altında sertleşir. Fatih dönemini değerlendirirken de mesele yalnız bir askerî fetih değildir. İstanbul'un fethi, onun gözünde, çürüten Bizans engelini tarih yolundan kaldırılması, tıkanmış ticaret ve medeniyet yollarının açılmasıdır. Burada din bayraktır, fakat bayrağın altında yürüyen asıl kuvvet, tarihsel maddedir. Kıvılcımlı'nın kışkırtıcı tarafı tam da budur: Bir olayı ne dinî hamasete teslim eder ne de din karşıtı körlüğe. Fethin içindeki medeniyet hamlesini arar, fakat o hamlenin daha sonra hangi devlet kabuğunda sertleştiğini de unutmaz.

Osmanlı'nın ilk dinamizmi, Kıvılcımlı'ya göre, yalnız saraydan çıkmaz. Komünal tortular, gaza ruhu, aşiret ve tarikat güçleri, toprağın kamuya yakın düzenlenişi, askerî ve toplumsal hareketlilik bu doğuşun içindedir. Devlet henüz bütünüyle toplumun üstüne çökmemiştir. Bir açık hava vardır. At sırtında yürüyen bir toplumun, Bizans'ın kapalı odalarına çarpan genç nefesi vardır. Ama devlet büyüdükçe nefes değişir. Açık çadırın yerini esrarlı saray alır. Seçilen başın yerini tabulaşan padişah alır. Kamuya yakın toprak anlayışının içinde özel çıkar delikleri açılır. Devlet memleketten kopar. Sarayın diliyle köylünün dili ayrılır. İşte Kıvılcımlı'nın teşhis ettiği çatlak burada başlar.

Bu çatlak, sadece Osmanlı'ya ait kalmaz. Cumhuriyet'e de gölge düşürür. Türkiye'de resmî anlatı, Cumhuriyet'i çoğu zaman mutlak bir kopuş gibi sunar. Dün karanlıktı, bugün aydınlık oldu. Dün ümmetti, bugün millet oldu. Dün sarıktı, bugün şapka oldu. Bu kadar kolay mı? Kıvılcımlı bu kolaylığı sevmez. Ona göre modernleşme, eski toplumsal maddeden kopmadan gerçekleşir. Devlet biçimi değişir, fakat bazı damarlar başka adlarla yaşamaya devam eder. Tefeci bezirgân sermaye, taşra haciağalığı, devlet eliyle palazlanan sermaye, yabancı sermayeyle kurulan bağımlılık ilişkileri Cumhuriyet'in yeni vitrininin arkasında eski kokular bırakır. Şapkanın gölgesinde eski pazarın nefesi duyulur.

Türkiye'de kapitalizmin gelişimini incelerken Kıvılcımlı'nın en sert bulgularından biri budur: Bizde kapitalizm, Avrupa'daki gibi kendi burjuvazisinin uzun iç savaşlarıyla, üretici güçlerin devrimci yükselişiyle, kentlerin özgül gelişimiyle olgunlaşmaz. Gecikmiş, dışa bağımlı, devlet eliyle büyütülen, yerli ve yabancı sermaye arasında sıkışan bir kapitalizm belirir. Osmanlı Bankası, Düyûn-ı Umûmiye, dış borç, imtiyazlı şirketler, demiryolları, limanlar, bankalar, devletçilik, özel sermaye kayırması, hepsi bu yaralı doğumun parçalarıdır. Sermaye burada çoğu zaman üretimden çok devlet kapisına bakar. Devlet, girişimciyi doğurmaz sadece, onu emzirir, korur, kolluk kuvvetiyle büyütür. Sonra o çocuk büyüyüp babasının cebine elini sokar.

Bu yüzden Kıvılcımlı'nın devletçilik eleştirisi sıradan liberal bir devlet düşmanlığı değildir. O, devleti "çok müdahale ediyor" diye değil, hangi sınıflara, hangi sermaye biçimlerine, hangi asalak yapılarla aracılık ettiğine bakarak eleştirir. Cumhuriyet devletçiliği, bir yandan sanayileşme, demiryolu, fabrika, teknik ve modern işgücü meselesini gündeme getirir. Fakat öte yandan özel sermayenin fideliğine dönüşürse, halkın varını yoğunu geleceğin finans kapitaline hazırlar. Devletçilik, halkçı bir üretim seferberliği mi olacaktır, yoksa

sermaye için sıcak yatak mı? Kıvılcımlı bu sorunun etrafında dolaşmaz, doğrudan üstüne basar. Ayağının altında cam kırılır, ama hakikat biraz da böyle ses çıkarır.

Nizam-ı Cedid'den Tanzimat'a, Genç Türklerden Meşrutiyet burjuvazisine, oradan Cumhuriyet burjuvazisine uzanan bir hat kurar. Bu hatta ilerleme vardır, ama pürüzsüz değildir. Her hamle, eski toplumsal güçlerle pazarlık eder. Tanzimat, dış basınçla iç çürümenin arasında doğar. Meşrutiyet, burjuva devrimi olmak ister, fakat burjuvazisi cılızdır, korkaktır, devletin gölgesinden çıkamaz. Cumhuriyet, anti-emperyalist bir moment taşır, ama Bolşevizmle kurduğu taktik yakınlığın ve halk enerjisinin üzerine kendi devletçi kabuğunu geçirir. Kıvılcımlı burada alkışçı değildir. Nankör de değildir. Başarıyı görür, ama başarının içinde saklanan sınıfsal hesabı da görür.

Bu bakış bugün hâlâ can yakar. Çünkü Türkiye'de düşünce iki ucuz konfor arasında gidip gelir: Ya Osmanlı'yı temize çıkarırız ya Cumhuriyet'i. Ya padişahın gölgesine sığınırız ya devletçilik tabelasına. Kıvılcımlı ikisini de rahat bırakmaz. Osmanlı'da medeniyet kurucu hamleyi görür, fakat saraylaşmayı keser. Cumhuriyet'te anti-emperyalist enerjiyi görür, fakat finans kapitalin ve devlet eliyle sermaye büyütmenin izini sürer. Bu yüzden onun metni tören konuşmasına benzemez. Daha çok eski bir devlet arşivinde, rutubetli dosyaları açan öfkeli bir memurun mırıldanması gibidir. Dosya tozludur, ama içinden ülkenin nabzı çıkar.

Kıvılcımlı'nın asıl gücü, Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki sürekliliği basit bir "aynılık" iddiasına indirmemesidir. O, kopuşu da görür, devamı da. Yeni devlet vardır, ama eski maddeden yapılmıştır. Yeni ideoloji vardır, ama eski sınıf ilişkilerini bütünüyle yok edemez. Yeni sanayi arzusu vardır, ama sermaye birikiminin yolu devlet kapısından geçer. Yeni yurttaş vardır, ama köylü hâlâ vergi, borç, memur ve pazar kiskacındadır. Yeni hukuk vardır, ama eski iktidar alışkanlığı kılık değiştirerek sürer. Türkiye'nin dramı biraz da buradadır: Eski ölmez, yeni tam doğmaz; ikisinin arasında memleket uzun süre hummalı bir hasta gibi terler.

Heterobilim Okulu açısından bu bölümün önemi açıktır. Bilgi, devletin kendisi hakkında anlattığı hikâyeyi tekrar etmek için değil, o hikâyenin altındaki bedeli görmek için vardır. "Ne oldu?" sorusu yetmez. "Kim ödedi?" diye sormak gerekir. Osmanlı'nın çöküşünün bedelini kim ödedi? Cumhuriyet'in sermaye fideliğinin bedelini kim ödedi? Devletçiliğin nimetinden kim yararlandı, külfetini kim taşıdı? Köylünün sırtından hangi sınıf büyüdü? İşçinin emeği hangi millî kalkınma nutkunun içinde görünmez kılındı? Kıvılcımlı'nın hâlâ rahatsız edici olması, bu soruları sormasındandır.

Onun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan okuması, Türkiye'nin kendi kendine söylediği masalları bozar. Masal bozulunca bazıları sinirlenir. Çünkü masal, yalnız çocukları değil, yetişkin devletleri de uyutur. Kıvılcımlı o uykunun başucunda gürültü yapar. Uyandırırken nazik değildir. Bazen fazla serttir, bazen fazlasıyla hüküm vericidir, bazen teorik bıçağı kemiğe fazla dayanır. Ama şunu inkâr etmek zordur: Türkiye'nin devlet, sermaye ve tarih ilişkisini anlamak isteyen biri, onun açtığı yaraya bakmadan geçerse, yalnız yüzeyi okumuş olur.

Filozof Kirpi: "Devletin tarihi, çoğu zaman milletin alnına yazılmış resmî yazı değil, halkın sırtında taşınan görünmez yük defteridir."

FINANS KAPİTAL, EMPERYALİZM VE TÜRKİYE'NİN YARI SÖMÜRGE ANATOMİSİ

Bir ülkenin üzerine bazen tankla gelmezler. Bankayla gelirler. Krediyle gelirler. Yardım paketiyle gelirler. Liman ihalesiyle, demiryolu imtiyazıyla, ithalat listesiyle, danışman raporuyla, askerî anlaşmanın küçük puntolu maddesiyle gelirler. Sınır kapısından top sesiyle değil, Merkez Bankası koridorundan fısıltıyla girerler. Hikmet Kıvılcımlı'nın emperyalizm ve finans kapital okuması tam burada başlar: emperyalizm yalnız dışarıdaki yabancı bayrak değildir, içerideki sınıf düzeninin yabancı sermayeyle kurduğu loş akrabalıktır. Memleketin boğazına geçirilen ip çoğu zaman ipekten yapılmıştır. Boğar, ama kravat gibi durur.

Kıvılcımlı'nın *Emperyalizm: Geberen Kapitalizm* metnindeki sertlik boşuna değildir. Ona göre emperyalizm, kapitalizmin gençlik gösterisi değil, ihtiyarlık nöbetidir. Serbest rekabetten tekelliliğe geçilmiş, bankalarla sanayi sermayesi birbirine kaynamış, finans kapital ortaya çıkmış, kapital artık yalnız meta satmakla yetinmeyip bütün dünyaya kendini ihraç etmeye başlamıştır. Bu tabloyu kuru ekonomi terimleriyle bırakmaz. Emperyalizm onda bir çürüme biçimidir. Kapitalizmin üretici güçleri geliştiren eski dinamiği, bir noktadan sonra üretici güçlerin boğazına çöken tekelliliğe dönüşür. Hani yaşlı bir ağacın kabuğu dışarıdan hâlâ kalın görünür de içerisi kurtlanmış; Kıvılcımlı'nın emperyalizm tanımı biraz böyledir. Gürültüsü büyüktür, fakat o gürültü sağlığın değil, ölüm korkusunun gürültüsüdür.

Finans kapital bu yapının kalbidir, daha doğrusu kalbi değil, karanlık pompası. Para ile sanayi, banka ile devlet, şirket ile dış politika, kredi ile ordu, yardım ile bağımlılık burada birbirine dolanır. Kıvılcımlı finans kapitali yalnız iktisadî bir kategori olarak ele almaz. Onun gözünde finans kapital, modern toplumun görünmeyen idare odasıdır. Gazete sayfalarında "yardım", "istikrar", "kalkınma", "plan", "dış kredi", "para değerini ayarlama" diye dolaşan kelimelerin arkasında bir sınıf akli çalışır. Halk pahalılık diye yaşar, uzman enflasyon diye yazar, hükümet tedbir diye açıklar, finans kapital ise bütün bu kelime kalabalığının içinden kendi payını alır. Halkın cebinden gece yarısı eksilen para, ertesi gün teknik terim kılıfına sokulur. Kıvılcımlı'nın öfkesi buradadır: Soygun, dil değiştirince soygun olmaktan çıkmaz.

Türkiye meselesi burada daha acı hâlâ gelir. Çünkü Türkiye kapitalizmi, Batı'daki gibi kendi iç dinamiğiyle gelişmiş, dünya pazarına kafa tutmuş, büyük burjuva devrimlerinin ateşinde pişmiş bir kapitalizm değildir. Gecikmiş, dışa bağımlı, devlet eliyle büyütülmüş, tefeci bezirgân artıklarla modern finans kapitalin birbirine süründüğü yamalı bir düzendir. Osmanlı Bankası'ndan Düyûn-ı Umûmiye'ye, imtiyazlı şirketlerden devletçilik adı altında özel sermayenin beslenmesine kadar uzanan çizgi, Kıvılcımlı'nın zihninde bir tesadüfler toplamı değildir. Bu, yarı sömürge oluşun maddî anatomisidir. Sömürge her zaman valilik binasıyla gelmez; bazen borç taksidiyle gelir, bazen ithalat bağımlılığıyla, bazen yerli kompradorun ceket cebindeki kartvizitle.

Kıvılcımlı'nın "Türkiye tabanda yarı sömürge, tavanda emperyalist yapılara bağlı" teşhisi bu yüzden önemli. Taban başka bir şey yaşar, tavan başka bir yere bağlanır. Aşağıda köylü borç, vergi, tefeci, pazar ve memur kıskacındadır. İşçi ücret, pahalılık, örgütsüzlük ve patron baskısı içinde yaşar. Küçük esnaf kırıntı kovalar. Yukarıda ise NATO, CENTO, dış yardım, banka anlaşmaları, askerî bağlantılar, ithalat rejimleri, büyük şirketler ve devletin sınıfsal tercihleri vardır. Memleketin ayakları Anadolu çamuruna basar, başı Washington koridorlarında selam verir. Bu çelişkiyi anlamadan Türkiye'de ne demokrasi, ne sosyal adalet, ne kalkınma, ne millîlik doğru okunabilir. Kıvılcımlı'nın sinirli sesi bu yüzden hâlâ duyulur: "Memleket kimin dümen suyunda gidiyor?"

Dış yardım meselesi onun metinlerinde ayrı bir yaradır. Yardım, adının tersine, çoğu zaman bağımlılığın tatlı ambalajıdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan yardımı, Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO ilişkileri yalnız dış politika tercihi değildir; içeride sınıf dengelerini, orduyu, sanayiye, tarımı, bütçeyi, hatta zihniyeti şekillendiren bir bağlanma rejimidir. Yardım alan ülke, yardım edenin dünyasına göre nefes almaya başlar. Kıvılcımlı'nın "yardım mı, sömürgeleştirme oltası mı?" diye sorması, slogan hevesinden değil, maddî ilişkileri kurcalama alışkanlığından gelir. Balık oltayı yem sanır. Asıl mesele de budur.

Burada yerli egemen sınıfların rolü gözden kaçmaz. Kıvılcımlı emperyalizmi yalnız dış düşman masalına indirgemez. Dışarıdaki finans kapital içeride ortak bulmadan bu kadar rahat çalışamaz. Türkiye'de modern finans kapital zümresi, tefeci bezirgân sermaye, büyük toprak artıkları, devletçi bürokrasi ve sermaye kayırma mekanizmaları birbirine tutunur. Bu tutunma bazen açık ittifaktır, bazen sessiz uzlaşma, bazen çıkar ortaklığı, bazen ideolojik sis. Hükümetler değişebilir, tabelalar değişebilir, kalkınma dili değişebilir; fakat sermaye düzeninin damarı yerinde kalır. Kıvılcımlı bu damarı parmağıyla bastırır. Bastırdığı yer acır.

Onun finans kapital analizini güçlü kılan şey, soyut sermaye eleştirisini Türkiye'nin somut tarihine bağlamasıdır. Banka sermayesi der, ama bankanın Türkiye'de nasıl işlediğine bakar. Devletçilik der, ama devletçiliğin kimin fideliğine dönüştüğünü sorar. Emperyalizm der, ama NATO'yu, dış yardımı, Alman militarizmini, Amerikan dolar saltanatını, basın rolünü, küçük burjuva sosyalizmini ve sahte millilikleri birlikte tartar. Bu yöntem, bugünün Türkiye okuması için de kıymetlidir. Çünkü hâlâ aynı şey olur: Büyük soygunlar teknik rapor diline saklanır, dış bağımlılık "küresel entegrasyon" diye parlatılır, sermaye transferleri "piyasa gereği" diye normalleştirilir, halkın yoksulluğu ise sabır ve fedakârlık vaazıyla örtülür. Kıvılcımlı yaşasa muhtemelen yine aynı masaya yumruğunu vururdu. Belki daha sert.

Yine de onu okurken dikkat gerekir. Kıvılcımlı'nın dili bazen öyle ateşlidir ki, analizle hüküm birbirine fazla yaklaşır. Finans kapitali neredeyse her taşın altında arayan bir açıklama genişliği, yer yer olayların özgül farklarını gölgeleyebilir. Emperyalizm eleştirisi haklı bir hınç taşır, fakat her hınç gibi bazen ayrıntıya tahammülsüzleşebilir. Bu zaafı saklamaya gerek yok. Büyük düşünürlerin büyüklüğü, hatasız olmalarında değil, büyük yaraları gösterebilmelerindedir. Kıvılcımlı'nın finans kapital teşhisi de böyledir. Yer yer aşırı geneller, ama çoğu zaman tam damara basar. Türkiye'de sermaye, devlet ve dış bağımlılık ilişkisini anlamak isteyen biri, onun açtığı dosyayı kapatamaz.

Bu bölümün bugüne bakan tarafı daha da serttir. Bugün finans kapital yalnız banka kasasında durmuyor. Dijitalleşmiş, fonlaşmış, platformlaşmış, veri toplamış, kredi puanına, algoritmaya, kamu ihalesine, şehir rantına, enerji anlaşmasına, savunma sanayii ortaklığına, medya sahipliğine girmiş durumda. Ama mekanizma, Kıvılcımlı'nın sezdiği o loş karakteri koruyor: Halk görünür bedeli öder, karar görünmez odalarda alınır. Bir ülkede çocukların beslenme çantası boşalırken, büyük sermaye "istikrar" diye alkışlanıyorsa, finans kapital yalnız ekonomik değil, ahlâkî bir meseledir. Kıvılcımlı'nın düşüncesini Heterobilim Okulu açısından güncellemek gerekirse, soru şudur: Bu bilgi hangi hayatları güçlendiriyor, hangi hayatların ilğini çekiyor? Sermayenin bilançosu kâr yazarken, toplumun vicdan defteri zarar yazıyorsa, orada kalkınma değil, rafine edilmiş yağma vardır.

Kıvılcımlı'nın emperyalizm ve finans kapital metinleri, Türkiye'nin kendine dair sevdiği iki yalanı bozar. Birincisi, "Biz tam bağımsız bir devletiz, dışarı yalnız diplomatik ilişkidir" yalanı. İkincisi, "Yerli sermaye millîdir, devlet onu büyütürse millet büyür" yalanı. Oysa sermayenin millîliği, pasaportla ölçülmez. Bir sermaye, halkın emeğini emiyor, devleti kendi lehine kullanıyor, dış finans kapitalle ortaklık kuruyor, kriz zamanında yükü millete yıkıyorsa, yerli olsa ne olur? Yerli sülük de kan emer. Kıvılcımlı'nın acı bilgeliği burada işe yarar: Millîlik, sermayenin adresinde değil, ürettiği toplumsal sonuçta aranır.

Bu nedenle Kıvılcımlı'nın finans kapital eleştirisi yalnız solun eski kitaplığında kalacak bir metin değildir. Bugünün ekonomi politik karanlığını anlamak için hâlâ işe yarar bir fenerdir. Fenerin camı çatlak olabilir, ışığı bazen fazla sert vurabilir, ama karanlığın nerede yoğunlaştığını gösterir. Türkiye'nin yarı sömürge anatomisi, bugün başka kurumlar, başka sözlükler, başka anlaşmalar ve başka şirket yapıları içinde sürüyorsa, Kıvılcımlı'nın sorusu da sürer: Bu ülkenin zenginliği kimin kasasında toplanıyor, yoksulluğu kimin sofrasına bırakılıyor, bağımsızlık nutku hangi borç defterinin üstünü örtüyor?

Finans kapitalin en büyük numarası görünmez olmaktır. Kıvılcımlı onu görünür kılmaya çalıştı. Bu yüzden dili bazen küfür gibi, bazen mahkeme tutanağı gibi, bazen kahvehane kavgası gibi, bazen de ameliyat raporu gibi gelir. Ama Türkiye'nin sermaye düzeni de zaten nazik cümlelerle anlatılacak kadar terbiyeli değildir. Yarı sömürgelik, bir ülkenin alınına vurulan damga değil, damarlarına giren sızıntıdır. O sızıntıyı görmek için devletin vitriniyle yetinmemek gerekir. Bankanın arka odasına, dış yardımın küçük puntolu metnine, bütçenin suskun satırına, köylünün borç defterine, işçinin boş cebine, çocuğun eksilen sütüne bakmak gerekir.

Filozof Kirpi: "Finans kapital, milletin cebinden çaldığını teknik terimle aklayan loş bir hırsızlık medeniyetidir."

İŞÇİ SINIFI, PARTİ VE YOL DOKTRİNİ

Bir parti odası düşünelim. Ahşap sandalye gıcırıyor. Masanın üzerinde ucuz sigara dumanı, birkaç eski broşür, kenarı kıvrılmış bir program metni, yarım kalmış çay bardağı, sinirli parmak izleri. İçeride herkes "devrim" diyor, fakat herkesin devrimden anladığı başka. Biri nutuk istiyor, biri örgüt. Biri legaliteye sığınyor, biri illegaliteyi fetiş yapıyor. Biri işçi sınıfının adını seviyor ama kokusundan korkuyor. Biri köylüyü romantik masal diye okuyor, biri tümünden siliyor. Hikmet Kıvılcımlı'nın *Yol* metinleri işte bu odaya girer. Kapıyı usulca açmaz, biraz iterek açar. Çünkü içeride yalnız fikir ayrılığı değil, sınıf pusulasını şaşırtan sis vardır.

Kıvılcımlı için teori, duvara asılmış süslü bir sertifika değildir. Teori yol gösterir, fakat yolun yerine geçmez. Temel mesele budur: Başka ülkelerin deneyimleri ezberlenmeyecek, sindirilecek; Türkiye'nin maddesi, tarihi, sınıfları, köyü, devleti, burjuvazisi, Doğu'su, legal olanakları, illegal zorunlulukları birlikte okunacaktır. Bu, ithal devrimciliğe indirilmiş ağır bir tokattır. Kıvılcımlı, kitap sayfısından çıkan devrim reçetelerine güvenmez. Ona göre teori, olayın içine girmeli, kendi burnunu kanatmalı, somut Türkiye'ye değmelidir. Kitaptan çıkıp fabrikaya, köye, parti hücrelerine, mahkeme salonuna, sendika toplantısına uğramayan teori, iyi niyetli bir gölge oyunu olarak kalır.

İşçi sınıfı meselesi burada ana merkezdir. Kıvılcımlı, Türkiye işçi sınıfının varlığını ciddiye alır. Onun sayısına, işgücünün topografyasına, kadın ve çocuk işçilere bakar. Bu tavır önemlidir; çünkü Türkiye'de uzun süre işçi sınıfı ya yok sayılmış ya da başkasının stratejisine süs yapılmıştır. Kıvılcımlı buna tahammül etmez. İşçi sınıfı onun için sosyalist retoriğin dekoru değildir. İşçi sınıfı, modern toplumun canlı çelişkisidir. Fakat işçi sınıfını yalnız adıyla anmak da yetmez. Onun gerçek örgütlenmesi, bilinci, müttefikleri, düşmanları, programı ve taktiği kurulmadıkça, "işçi sınıfı" sözü de parti salonunda asılı boş bir tabela hâline gelir.

Bu nedenle parti meselesi Kıvılcımlı'da yalnız teknik bir örgüt sorunu değildir. Parti, sınıf bilincinin, tarihsel stratejinin ve pratik davranışın düğümlendiği yerdir. Ama parti aynı zamanda hastalanabilir. *Yol.3* ve *Yol.4* tam bu hastalıkların dosyasıdır: kuyrukçuluk, fraksiyonculuk, dar azınlıkçılık, teorisyen sapıklığı, örgüt sapıklığı, küçük burjuva batıl inançları, ultimatömcülük, provokasyon, karakter aşınması. Kıvılcımlı'nın dili burada ameliyat raporu gibi değil, bazen kavga tutanağı gibi akar. Kibar değildir. Fakat hedefi nettir: Parti, sınıfın öncüsü olacaksa, kendi içindeki küçük burjuva çürümeyi, kişisel hırsı, klik psikolojisini, lafazanlığı ve korkaklığı tanımak zorundadır. Yoksa devrimci parti değil, devrimci kelimelerle süslenmiş bir küçük ikbal pazarı doğar.

Strateji dediği şey de kuru askerî plan değildir. *Yol.5*, *Yol.6*, *Yol.7* ve *Yol.8* birlikte okunduğunda, Kıvılcımlı'nın strateji anlayışı ortaya çıkar: Devrim konağı nedir, düşman kimdir, müttefik kimdir, yedek güç nerede durur, başlıca darbe nereye vurulur? Bu soruları sormadan yapılan devrimcilik, haritasız yola çıkan bir kervan gibidir. Düşman burjuvazidir, fakat Türkiye'de burjuvazi yalnız fabrikatör yüzüyle görünmez. Kapitülasyonculuk, banka sermayesi, devlet sermayesi, yabancı sermaye, tefeci bezirgân damar, büyük toprak ve bürokratik devletçilikle iç içe geçer. Müttefik köylülüktür, fakat köylü de yekpare değildir; içinde yoksul köylü vardır, ağalık vardır, tefeciye bağlılık vardır, isyan kabiliyeti vardır, korku vardır, imece vardır. Yedek güç Doğu'dur, milliyet meselesidir, ezilen toplulukların tarihsel öfkesidir. Kıvılcımlı bu alanları romantik kartpostal gibi değil, stratejik arazi gibi okur.

Legalite meselesinde de ilginçtir. Ne açık alanı kutsar ne gizliliği mistik kahramanlığa çevirir. *Yol.9*da legalite ile illegaliteyi birbirine bağlama meselesi öne çıkar. Açık çalışma varsa kullanılacaktır; ama legalite, düzenin lütfu sanılmayacaktır. İlegalite gerekiyorsa yürütülecektir; ama yeraltı olmak, halktan kopuk bir gurur

mağarası hâline getirilmeyecektir. Kıvılcımlı'nın burada asıl aradığı şey esnekliktir. Taktik, cansız bir kalıp değil, sınıf hareketinin nefes alışıdır. Kitleyi kazanmak, temel prensipleri millî özelliklere ayarlamak, yığınların gerçekten keşif kolu olmak gerekir. Bu cümleler bugün bile sert biçimde günceldir. Çünkü Türkiye'de birçok siyasal hareket ya legal alanda evcilleşir ya illegal hayalde mumyalaşır. İkisi de halka uzak düşerse aynı çıkmaza çıkar.

TİP eleştirisi de bu çerçevenin devamıdır. Kıvılcımlı, Türkiye İşçi Partisi'ne uzaktan taş atan biri değildir; müdahale eder, teklif yapar, tüzük ve programı tartışır, "sırf amelecilik" ile "aydınlar partisi" arasında sıkışan yapıyı eleştirir. Ona göre işçi partisi önce ne yapacağını bilmelidir. Program, laf kalabalığı değil, yapılacak işlerin planıdır. Tüzük, hukukî kabuk değil, programın örgütsel bedenidir. Aydınlar, işçi sınıfının üstüne çöken küçük bir yönetici kast hâline gelirse, parti daha doğmadan yaşlanır. Sendikalarla, işçi milletvekilleriyle, işçi köylü gönüllüleriyle, köy ve şehir planlamalarıyla gerçek bağ kurulmalıdır. Bu fikirlerin bazıları bugün naif görünebilir; fakat arkasındaki dert hâlâ canlıdır: Parti, halkın gerçek hayatına nasıl temas edecek?

Kıvılcımlı'nın bu alandaki en güçlü tarafı, örgüt meselesini ahlâkî bir çıplaklıkla görmesidir. Parti içinde yalan, kariyerizm, korkaklık, fraksiyon, kişisel hesap, lafazanlık ve sahte teorisyenlik varsa, en parlak program bile kısa sürede küflenir. Burada Heterobilim Okulu'nun "bilgi neye dönüşüyor?" sorusu doğrudan devreye girer. Teori kitleye mi dönüşüyor, yoksa küçük bir aydın zümresinin kendini beğenmişliğine mi? Parti işçiyi güçlendiriyor mu, yoksa işçi adıyla aydın ikbali mi üretiyor? Program hayatı mı değiştiriyor, yoksa ciltli bir meşruiyet nesnesi mi oluyor? Kıvılcımlı bu soruları farklı kelimelerle sorar. Ama sorar. Hem de insanın yakasını bırakmadan sorar.

Elbette onun örgüt dili bazen fazla hırçındır. Polemik, teşhisin önüne geçebilir. Hasmını keserken bazen kendi cümlesini de yaralar. Küçük burjuvazi, oportünizm, fraksiyonculuk gibi kavramlar haklı yerlerde kullanıldığı kadar, kimi zaman fazla geniş bir öfke alanına yayılabilir. Bunu görmek gerekir. Ama şu da doğru: Kıvılcımlı'nın sertliği, konforlu bir akademisyenin steril cümlelerinden doğmaz; yenilmiş, izlenmiş, dışlanmış, hapse girmiş, kavga etmiş, örgütlerin çürümesini içeriden görmüş bir insanın sesinden gelir. Bu sesin pürüzü vardır. Pürüz, bazen hakikatin törpülenmemiş hâlidir.

Sonuçta Kıvılcımlı'nın *Yol* doktrini, yalnız sol tarih için değil, Türkiye'de her ciddi siyasal örgütlenme tartışması için hâlâ rahatsız edici bir aynadır. Teori mi? Somuta değsin. Parti mi? Sınıfa bağlansın. Program mı? İş planı olsun. Strateji mi? Düşmanı, müttefiki, yedek gücü bilsin. Legalite mi? Kullanılsın ama putlaştırılmasın. İlegalite mi? Gerekirse olsun ama halktan kopan karanlık kibir olmasın. Aydın mı? Sınıfın üstüne oturmasın, onunla birlikte yürüsün. İşçi sınıfı mı? Adı değil, gerçek varlığı, acısı, sayısı, örgütlenmesi, bilinci konuşulsun.

Parti odasındaki sandalye hâlâ gıcırıyor. Çay soğumuş. Broşürlerin kenarı kıvrılmış. Birileri hâlâ "devrim" diyor, ama sınıfın yüzüne bakmadan. Kıvılcımlı'nın hayaleti orada olsa, muhtemelen yine sabırsızlanırdı. Bir cümleyle masayı karıştırırdı: "Yol bilmeyenin coşkusu, en fazla toz kaldırır."

Filozof Kirpi: "Parti, sınıfın vicdanına bağlanmazsa, devrim kelimesiyle süslenmiş küçük bir ikbal odasına dönüşür."

KÖY, DOĞU VE EZİLENLERİN STRATEJİK COĞRAFYASI

Köy yolunda toz başka türlü kalkar. Şehirdeki gibi aceleci değildir. Ayağa, öküz arabasının tekerine, çocukların çıplak topuğuna, kahvenin önündeki eski sandalyeye, harman yerinde bekleyen kadının eteğine yapışır. Hikmet Kıvılcımlı köyü böyle bir tozun içinden görür. Ne romantik bir kartpostal yapar köyden, ne de modernleşme kibriyle burun kıvrır. Köy onun için geri kalmışlığın pasif deposu değildir. Ama devrimin hazır kahramanı da değildir. Köy, sınıflarla yarılmış, borçla sıkılmış, tefeciyle kemirilmiş, ağayla diz çöktürülmüş,

devlet memuruyla hırpalanmış, yine de imece, halk toplantısı, dayanışma, ortak emek ve dirlik duygusu gibi canlı tortular taşıyan çelişkili bir toplumsal alandır. Yani köyde yalnız yoksulluk yoktur, tarih vardır. Koku vardır. Kırık saban vardır. Ve bazen, kimsenin beklemediği yerde, bir isyanın küçük tohumu vardır.

Kıvılcımlı'nın köy meselesine yaklaşırken yaptığı ilk şey, köylüyü tek parça sanan tembel bakışı kırmaktır. "Köylü" denince sanki herkes aynı sofraya oturuyor, aynı tarlayı sürüyor, aynı acıyı çekiyor gibi konuşulur. Oysa köyün içinde de sınıf ilişkileri vardır. Ağa vardır, yoksul köylü vardır, orta köylü vardır, topraksız vardır, borçlu vardır, tefeciye bağlı olan vardır, devletin vergi sotasını ensesinde hisseden vardır. Bir de bunların arasında gündelik hayatın bin türlü sessiz pazarlığı vardır. Kıvılcımlı, köylüyü bir folklor manzarası olarak değil, toplumsal kuvvetler haritası olarak okur. Onun derdi, köy türküsü dinlemek değil, köyün içindeki çelişkiyi yakalamaktır. Çünkü strateji, güzel sözle değil, gerçek sınıf dokusunu bilmekle kurulur.

Müttefik Köylülük metni bu yüzden sadece köy üzerine yazılmış bir metin değildir, devrim stratejisinin taşra defteridir. İşçi sınıfı eğer Türkiye'de kendi toplumsal kurtuluş kavgasını ciddiye alacaksa, köylülüğü ya küçümseyerek ya da romantize ederek kaybeder. Kıvılcımlı bunu görür. Köylü, işçi sınıfının kuyruğuna takılacak sessiz bir kalabalık değildir, fakat işçi sınıfının yerine geçecek tarihsel özne de değildir. Aradaki denge hassastır. İşçi sınıfı öncü kuvvettir, ama Türkiye gibi tarımsal ağırlığı büyük, yarı sömürge karakteri belirgin, derebeylik artıklarıyla boğuşan bir ülkede köylülük dikkate alınmadan hiçbir gerçek toplumsal dönüşüm yürüyemez. Devrim dediğin, şehirde kurulup köyün başına geçirilen hazır şapka değildir. Köyün çamuruna basmayan devrimcilik, ayakkabısını temiz tutar ama memleketi değiştiremez.

Kıvılcımlı'nın köylülükte aradığı şey yalnız öfke değildir. Öfke kolay bulunur, ama her öfke tarihsel yön bulamaz. O, köylünün yaşayış şartlarına, tahsil arzusuna, doğal afetlerle sosyal musibetler arasında sıkışmasına, isyan kabiliyetine, imece ve halk toplantısı gibi geleneksel ortak davranış biçimlerine bakar. *Türkiye Köyü ve Sosyalizm* metnindeki en ilginç damar buradadır. Kıvılcımlı, köylünün sosyalizm kelimesini bilmeyebileceğini, fakat ortak emek, imece, dayanışma ve yerel dirlik biçimleriyle sosyalist davranışın bazı hücrelerini zaten yaşayabildiğini söyler. Bu çok önemli bir noktadır. Çünkü burada sosyalizm, ithal bir kavram olarak köye dışarıdan dayatılmaz. Köyün içinde, kirli ellerin, ortak kazmanın, komşunun damına koşan insanın, düğünde, ölümden, yangında, selde birbirine tutunan halkın davranışında bir çekirdek aranır.

Fakat Kıvılcımlı saf değildir. İmece var diye köyü cennet ilan etmez. Köyün içinde ağalık da vardır, korku da vardır, dar ufuk da vardır, geleneksel baskı da vardır, kadın emeğinin görünmezliği de vardır, dinî ve toplumsal hiyerarşinin sertleşmiş biçimleri de vardır. Köy, hem dayanışma taşır hem zulüm. Hem ortak emek üretir hem boyun eğme alışkanlığı. Hem isyan eder hem ağanın eşiğine dönebilir. Bu çelişkiyi görmeden yapılan köy güzellemesi, solcu bir masaldan başka bir şey değildir. Kıvılcımlı bu masala gelmez. Ona göre köyü kazanmak, köyün içindeki sınıf ayrımlarını, ekonomik bağları, tefeci sermayeyi, devlet baskısını ve kültürel alışkanlıkları çözmekle mümkündür. Köye gitmek yetmez, köyü okumak gerekir. Köylünün elini sıkmak yetmez, o elin niçin nasır tuttuğunu bilmek gerekir.

Doğu meselesi bu stratejik coğrafyanın daha da çetin kısmıdır. *Yedek Güç, Milliyet, Doğu* metninde Kıvılcımlı, Türkiye'nin "Doğu" diye belirsizleştirdiği alanı açmaya çalışır. "Doğu" sözcüğü çoğu zaman devlet dilinde bir sis perdesidir. Orada Kürtler vardır, Ermenilik meselesinin tarihsel izi vardır, ağalık vardır, aşiret vardır, yoksul köylüler vardır, ekonomik sömürü ve siyasal baskı vardır, isyan hafızası vardır. Kıvılcımlı bu meseleyi kolay bir milliyetçilik ya da kolay bir inkâr üzerinden geçiştirmez. Ezilen milliyet meselesini devrim stratejisi içinde düşünür. Bu, kendi dönemi için cesur bir müdahaledir. Çünkü Türkiye'de devlet aklı "Doğu"yu ya asayiş meselesi sayar ya folklor malzemesine çevirir ya da suskunluğa gömer. Kıvılcımlı ise orada yaşayan halkın tarihsel gerçekliğini, sınıf ilişkilerini ve siyasal tepkilerini tartışmaya açar.

Burada onun yaklaşımının keskinliği kadar sınırları da vardır. Kıvılcımlı Doğu'yu devrim stratejisinin yedek gücü olarak düşünürken, meseleyi işçi sınıfı merkezli büyük bir devrim planının içine yerleştirir. Bu, bir yandan ezilen milliyet gerçeğini inkâr etmeyen önemli bir adımdır. Diğer yandan, Doğu'nun kendi iç tarihsel ve kültürel özelliğini bazen stratejik işlev içinde fazla sıkıştırma riski taşır. Yani Doğu sadece "yedek güç" müdür, yoksa kendi başına bir tarihsel acı, hafıza ve hakikat alanı mıdır? Bugün bu soruyu sormak gerekir. Kıvılcımlı'nın büyüklüğü, bu alanı açmasıdır. Eksikliği, belki de açtığı alanı işçi sınıfı stratejisinin sert çerçevesine fazla yaslamasıdır. Ama şunu teslim etmek gerekir: O dönem Türkiye düşüncesinde bu meseleyi bu açıklıkla tartışmaya çalışmak, az şey değildir. Devletin kilitlediği kapıya anahtar sokmuştur. Kapı tamamen açılmış mıdır, tartışılır. Ama kilidin sesi duyulmuştur.

Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarını ele alırken de meseleyi yalnız "gericilik" veya yalnız "millî başkaldırı" diye düzleştirmez. Din, aşiret, ağalık, devlet baskısı, ekonomik sömürü, milliyet duygusu, sosyal psikoloji ve siyasal tepki birbirine girer. Kıvılcımlı'nın zor tarafı budur. Olayları temiz kutulara koymaz. Doğu'da isyan varsa, bu isyanın içinde hem tarihsel haksızlık vardır hem sınıfsal karmaşa, hem ağalık etkisi hem halk öfkesi, hem dinî sembolizm hem siyasal bastırılmışlık. Bu karışımı görmek, kolay sloganın belini kırar. Türkiye'nin hâlâ öğrenemediği şey de biraz budur: Bir isyanı sadece bastırarak anlayamazsın. Bir halkın suskunluğunu da rıza sanamazsın.

Köy, Doğu ve ezilenler bahsinde Kıvılcımlı'nın Heterobilim Okulu açısından en verimli tarafı, bilginin bedel sorusuna yaklaştırılmasıdır. "Köy geri mi?" diye sormak yetmez. Kim geri bıraktı, hangi düzen geri bıraktı, geri kalmışlık kimin işine yaradı, köylünün emeğini kim aldı, Doğu'nun yoksulluğundan kim beslendi, devletin güvenlik dili hangi ekonomik hesabı örttü, ağalıkla merkezî iktidar nerede uzlaştı? Bu sorular, romantik halkçılığın da devletçi kibirin de konforunu bozar. Kıvılcımlı'nın kıymeti burada ortaya çıkar. O, köylüyü sevmekle yetinmez. Köyün toplumsal anatomisini açar. Doğu'ya acılamakla yetinmez. Doğu'nun siyasal ve sınıfsal yapısını tartışır. Ezilenleri alkışlamaz, onları stratejik bir gerçeklik olarak ciddiye alır.

Bugün bu metinleri yeniden okurken, köyün eski biçimi değişmiş olsa da meselenin özü tümüyle kaybolmuş değildir. Köy boşalmış, kentlerin kenarında yeni yoksulluk mahalleleri doğmuş, tarım piyasaya ve borca daha fazla bağlanmış, mevsimlik işçilik çocukların bedenine kadar inmiş, Doğu meselesi başka siyasal biçimler almış olabilir. Ama temel soru duruyor: Bu ülkenin ezilen coğrafyaları kimlerin kalkınma masalına hammadde yapıldı? Köylünün emeği, Kürt yoksulunun hayatı, kadınların görünmeyen yükü, çocukların erken yaşta büyümeye zorlanan yüzü hangi "millî birlik" cümlelerinin altında sessizleştirildi? Kıvılcımlı'nın köy ve Doğu okuması, bugüne buradan değişiyor. Eski kavramları birebir taşımak zorunda değiliz, fakat o sert soruyu taşımak zorundayız.

Köy yolunda toz hâlâ kalkıyor. Belki artık traktörle, belki minibüsle, belki göç kamyonuyla, belki şehir varoşuna taşınmış bir hafıza olarak. Doğu'nun dağlarında, ovalarında, karakol yollarında, okul bahçelerinde, pazar yerlerinde, taziye evlerinde tarih hâlâ sessizce konuşuyor. Kıvılcımlı'nın sesi orada bazen fazla eski, bazen şaşkıncu biçimde diri gelir. Çünkü o, ezilenleri istatistik değil, stratejik ve ahlâkî bir gerçeklik olarak görmeye zorlar. Köyü ve Doğu'yu anlamadan Türkiye anlaşılmaz. Türkiye anlaşılmadan da devrim, demokrasi, adalet, haysiyet, eşitlik, hepsi kâğıt üstünde güzel duran kelimeler olarak kalır.

Filozof Kirpi: "Köyün tozunu ve Doğu'nun suskunluğunu okumayan akıl, memleketin yalnız vitrinini görür, yarasını değil."

DİN, MEDENİYET VE KUTSALIN TARİHSEL ANATOMİSİ

Kutsalın kapısı kolay açılmaz. Üzerinde yalnız inanç yoktur, korku vardır, hafıza vardır, kabileden devlete yürüyen insanın titrek eli vardır, çöl gecesi vardır, dağ başında yankılanan ses vardır, tufan hikâyesi vardır, açlık vardır, kurban vardır, ticaret yolu vardır, savaşın dumanı vardır. Hikmet Kıvılcımlı din meselesine bu kapıdan girer. Ne kaba inkârcıların elindeki paslı balyozla kırmaya çalışır kapıyı, ne de teslimiyetçi dindarlığın yaptığı gibi eşiğinde diz çöküp düşünmeyi bırakır. Kapıyı açar, içeride ne var diye bakar. Orada yalnız “iman” bulmaz. Tarih bulur. Toplum biçimi bulur. Medeniyet geçişi bulur. İnsan beyninin, korkusunun, umudunun, üretici güçlerinin ve kolektif aksiyonunun kutsal kılıklara bürünmüş izlerini bulur.

Kıvılcımlı'nın din okuması bu yüzden Türkiye'de alışılmış laiklik tartışmalarının çok dışındadır. O, dini sadece “gericilik” diye damgalayan kaba modernist kolaycılığı da sevmez, dini tarihin üstünde asılı mutlak bir hakikat perdesi gibi gören gelenekçi teslimiyeti de. Ona göre din, özellikle eski toplumlarda, tarihsel hareketin, sınıflaşma öncesi ve sınıflaşma sonrası gerilimlerin, komünal geleneklerin, medeniyet sıçramalarının ve büyük toplumsal krizlerin sembolik dilidir. İnsan toplulukları, henüz bilimsel kavramlarla açıklayamadıkları tarihsel kuvvetleri kutsal imgelerle anlatır. Tanrı fikri, peygamberlik, vahiy, tufan, mucize, kutsal kitap, dağ, kurban, kıyamet, hepsi yalnız gökten inen kelimeler değil, yerdeki toplumsal depremelerin de yankısıdır.

Allah Peygamber Kitap metninde Kıvılcımlı'nın yaptığı şey tam anlamıyla tehlikeli bir iştir. Çünkü o, İbrahim'i, Muhammed'i, Allah fikrini ve kutsallaştırma sürecini tarihin içine çeker. Bunu yaparken alaycı bir inkâr diliyle yetinmez. Aksine peygamberleri, kendi çağlarının büyük tarihsel devrim görevleriyle karşı karşıya kalmış yaratıcı önderler olarak okur. Peygamber, burada yalnız vaaz eden kişi değildir. Çöken, dağılan, kabile bağlarıyla medeniyet basıncı arasında sıkışan toplumlara yeni bir birlik dili veren tarihsel aktördür. Allah fikri de yalnız soyut bir metafizik kavram olarak değil, insanlığın binlerce yıllık birikiminin, düzen arayışının, determinizm sezgisinin ve toplumsal yasaya duyduğu ihtiyacın kutsal yoğunlaşması olarak düşünülür.

12

Bu okuma dindarı rahatsız eder, çünkü kutsalı tarihe indiriyor gibi görünür. Laik pozitivist de rahatsız eder, çünkü dini çöpe atmıyor, onda tarihsel zekâ arıyor. Kıvılcımlı'nın verimli huzursuzluğu buradadır. O, kutsalı bir masal diye geçmez. Ama kutsalın içinde dolaşan toplumsal maddeyi de görmezden gelmez. İbrahim'in göçebe dünyası, Semit kökler, tektanrıcılığın soyutlama sıçraması, Muhammed'in Hicaz'daki tarihsel konumu, Kur'an sûrelerinin toplumsal bağlamı, Mekke'nin ticaret ve kabile yapısı, hepsi onun merceğinde birbirine bağlanır. Bu bağlantı yer yer cüretkârdır, yer yer fazla iddialıdır, ama basmakalıp değildir. Kutsalın içindeki tarihsel siniri yakalamaya çalışır.

Türk toplumunda din meselesine geldiğinde de benzer bir damar açılır. *Dinin Türk Toplumuna Etkileri* metninde Türklerin tarih öncesi yapıları, Şamanlık, anahan ve babahan düzenleri, il dini, ilhanlık dini, Türklerin İslâmlaşması, İslâmın kan bağlarını çözümü ve toprak düzenine etkisi gibi başlıklar üzerinden dinin toplumsal işlevi tartışılır. Burada Kıvılcımlı için din, göğe ait saf bir fikir değildir. Toplumun örgütlenme biçimiyle, akrabalık yapısıyla, göçebelik ve yerleşiklikle, savaşla, toprakla, devletleşmeyle birlikte hareket eder. Şamanlık yalnız bir inanç sistemi değil, eski komünal ve kabilesel örgütlenmenin ruh dilidir. İslâmiyet de yalnız yeni bir akide değil, Türk toplumunun devletleşme, toprak düzeni ve medeniyetle temas süreçlerinde dönüştürücü bir tarihsel etkidir.

Burada şu incelik önemlidir: Kıvılcımlı, İslâmî Türk toplumuna dışarıdan yapıştırılmış bir kabuk olarak görmez. Türklerin Müslüman oluşunu da sadece kılıç, fetih veya saray tercihiyle açıklamaz. Toplumsal yapı, askeri temas, medeniyet çevresi, ortak düşmanlıklar, silah arkadaşlığı, toprak ve devlet ilişkileri birbirine girer. Din, bu karmaşık sürecin hem dili hem de düzenleyici gücü hâline gelir. İslâm, kan bağlarını çözerken daha geniş bir toplum ve devlet ilişkisi kurar. Fakat her düzenleyici güç gibi, zamanla kendi kurumlarını, kendi donmalarını, kendi iktidar ilişkilerini de üretir. Kıvılcımlı burada da saf övgüye düşmez. Din tarihsel bir enerji olabilir, ama iktidarla birleştiğinde donmuş bir kabuk da olabilir.

Fetih ve Medeniyet metni, bu din ve medeniyet ilişkisinin somut bir örneği gibidir. İstanbul'un fethini yalnız Müslümanlık ile Hıristiyanlık çarpışması diye okumak, Kıvılcımlı'ya göre tarihsel olayı küçültmektir. Din burada bayraktır, semboldür, yüzeyde görünen ifadedir. Derinde ise medeniyet yollarının açılması, Bizans çöküntüsünün kaldırılması, dünya ticaretinin ve tarihsel akışın önündeki bir engelin aşılması vardır. Fetih sözcüğünün "açmak" anlamını sevmesi boşuna değildir. Kıvılcımlı için fetih, yalnız bir kentin alınması değil, tarihin tıkanmış damarına neşter vurulmasıdır. Elbette bu neşter kanatır. Ama tarih çoğu zaman pamukla değil, demirle ilerlemiştir.

Bu yaklaşımın bugünkü Türkiye için büyük bir değeri var. Çünkü Türkiye'de din tartışması hâlâ iki sığ kıyı arasında sıkışıyor. Bir tarafta dini yalnız bireysel inanç ve ahlâk diye cilalayan, onun iktidar, sınıf, devlet, servet ve toplumsal disiplinle ilişkisini görmek istemeyenler var. Diğer tarafta dini yalnız hurafe ve gericilik diye süpüren, onun toplumsal hafızada, adalet arzusunda, yoksulun dilinde, isyan sembollerinde, cem duygusunda taşıdığı tarihsel enerjiyi anlamayanlar var. Kıvılcımlı ikisine de ters düşer. Din ne sadece göktür ne sadece afyon. Din, toplumsal hayatın en yoğun, en çelişkili, en tehlikeli sembolik alanlarından biridir. Hem kurtuluş dili olabilir hem tahakküm aygıtı. Hem cem kurabilir hem kalabalığı itaate bağlayabilir. Hem Ebu Zer'in itirazını doğurabilir hem sarayın hutbesine dönüşebilir.

Heterobilim Okulu açısından bu mesele daha da yakıcıdır. Çünkü bilgi nötr değilse, din bilgisi de nötr değildir. Kutsal anlamak, onu kullanmak değildir. Dini tarihsel olarak çözümlenmek, halkın inancını aşağılamak değildir. Asıl mesele şudur: Bir inanç, hangi hayatları güçlendiriyor, hangi hayatları zayıflatıyor? Hangi çocukların sorusunu koruyor, hangilerinin başını eğdiriyor? Hangi yoksulun haysiyetini savunuyor, hangi zenginin sofrasına bereket duası diye mazeret üretiyor? Hangi cem duygusunu büyütüyor, hangi iktidarın korku makinesine dönüşüyor? Kıvılcımlı'nın din okumasını bugün yeniden düşünmek gerekiyorsa, bu soruları da eklemek gerekir.

Onun din yorumunun zaafı yok mu? Var. Bazen kutsal tarihsel determinizm içinde fazla sıkıştırır. Bazen peygamberlik tecrübesinin içsel, varoluşsal, ahlâkî ve şiirsel boyutunu tarihsel devrim şeması içinde gölgeleyebilir. Bazen dinî metinlerin çok katmanlı hermenötik zenginliğini, toplumsal fonksiyon açıklamasına fazla yaklaştırır. Ama buna rağmen yaptığı şey büyüktür. Çünkü Türkiye'de din üzerine düşünmenin iki ucuz yolunu da bozar. Ne din düşmanı kolaylığına sığınır ne dindar konformizmine. Kutsalın göğsünü açar. İçinden tarih çıkar, kan çıkar, korku çıkar, adalet arzusu çıkar, iktidar çıkar, cem çıkar, devlet çıkar.

Kıvılcımlı'nın kutsal tarihe indirmesi değil, kutsalın tarih içindeki dolaşımını göstermesi önemlidir. Din, insanlığın çocukluk defteri değildir sadece. Bazen yetişkin toplumların sakladığı suç defteridir. Bazen mazlumun çığıdır. Bazen sarayın mührüdür. Bazen çölün ortasında yeni bir toplum kurma iradesidir. Bazen de taş kesilmiş bir gelenektir. Kıvılcımlı bu taşın içindeki eski ateşi arar. Bulduğu yerde gösterir. Bulamadığı yerde kırar.

Filozof Kirpi: "Kutsal, tarihten kaçanların sığınağı değil, tarihin insan ruhunda bıraktığı en derin yanık izidir."

KIVILCIMLI'NIN ÜSLUBU, EDEBİYATI, DİLİ VE YALNIZLIĞI

Bir yazarın yalnız ne söylediğine bakmak yetmez. Nasıl söylediğine de bakmak gerekir. Hatta bazen nasıl söylediği, ne söylediğinin gizli otopsisidir. Hikmet Kıvılcımlı'nın cümlesi temiz ütülenmiş bir akademik ceket giyemez. Yakası biraz buruşuktur, cebinden mahkeme celbi çıkar, astarında hapisane rutubeti vardır, kolunda grev tozu, dilinde kahvehane alayı, beyninde Avrupa teorisi, ayağında Anadolu çamuru. Onu okurken bazen bir ders dinliyormuş gibi olursunuz, bazen bir savunma metni, bazen bir kavga, bazen de bir mezarlık kazısı.

Cümleleri kimi zaman keskin, kimi zaman taşkın, kimi zaman fazla gürültülüdür. Ama ölü değildir. Kıvılcımlı'nın en büyük edebî gücü de buradadır: Düşünce onda steril bir laboratuvar malzemesi değil, sinir uçları açık bir canlı organizmadır.

Kıvılcımlı'nın üslubu, onun hayatından ayrı düşünülemez. Baskı görmüş, kitapları toplatılmış, mahkemelerden geçmiş, örgüt içi kavgalara girmiş, dışlanmış, yanlış anlaşılmalı, ama susmamış bir adamın dili ister istemez pürüzlü olur. Bu pürüz, yalnız kişisel öfke değildir. İçinde tarihsel yalnızlık da vardır. Türkiye'de hem resmî ideolojiyle, hem kaba antikomünizmle, hem de kendi mahallesinin tembelliğiyle kavga eden bir düşünürün dili, nazik salon cümleleriyle yetinemezdi. Kıvılcımlı'nın kelimeleri çoğu zaman kapıyı çalmaz, kapıya omuz atar. Kimi okur bundan ürker. Ürkemekte biraz haklıdır. Çünkü Kıvılcımlı bazen okuru ikna etmeye değil, yakasından tutup sarsmaya gelmiş gibidir.

Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsi onun edebiyatla kurduğu ilişkinin anahtarıdır. Başlık bile yeterince saldırgan: Otopsi. Yani metni süslemeye değil, kesmeye geliyor. Edebiyat-ı Cedide'yi bir zevk hareketi, bir üslup yenilenmesi veya Batılılaşma denemesi diye yumuşatmaz. Onun içinde sınıfsal çürüme, kozmopolitlik, melankoli, eksantriklik, panseksüalizm, düşünce ve ruh geriliği arar. Bu sertlik elbette tartışılır. Bazı hükümleri fazla keskin, bazı genellemeleri fazla acımasızdır. Fakat şunu görür: Edebiyat yalnız güzel cümle üretmez, bir sınıfın ruh hâlini, bir çağın sinir bozukluğunu, bir toplumun taklit kabiliyetini, bir aydın zümresinin iç çöküntüsünü de taşır. Kıvılcımlı'nın edebiyat eleştirisi, estetikten kaçan kaba siyaset değildir; estetiğin altındaki toplumsal siniri yakalama çabasıdır. Yani şiirin yüzüne değil, damarına bakar.

Bu bakış bugün bile rahatsız edici. Çünkü edebiyat çevreleri çoğu zaman kendi zarafetlerine âşıktır. Kıvılcımlı ise zarafetin altındaki sınıfsal kokuyu sorar. Hangi tarihsel yenilgi bu melankoliyi doğurdu? Hangi yarı sömürge ruhu bu kozmopolit hayranlığı besledi? Hangi aydın tipi kendi toplumundan utanıp başka bir dünyanın vitrinine yapıştı? Bu sorular kabadır, evet. Ama bazen kaba soru, inceltilmiş yalandan daha faydalıdır. Kıvılcımlı'nın edebiyat otopsi, edebiyatı öldürmez; aksine onun toplumsal bedenini görünür kılar. Lâkin burada da bir risk vardır: Edebiyatın özerk imge gücü, dilin kendi iç sarsıntısı, bireysel acının sınıf şemasına sığmayan karanlığı bazen fazla hızlı kesilir. Kıvılcımlı, edebî dokuyu cerrah gibi açarken bazen şairin ince damarını da zedeleyebilir.

Dil meselesinde ise başka bir Kıvılcımlı çıkar karşımıza. *Türkçenin Üreme Yolları ve Dil Devrimciliğimiz* metni, onun dili rastgele bir ifade kabı saymadığını gösterir. Dil, toplumun üretme ve türetme kabiliyetinin işaretidir. Türkçenin kapıları, ekleri, türeme yolları, ses ve biçim olanakları üzerine düşünmesi, Kıvılcımlı'nın yalnız tarih ve siyaset adamı olmadığını, kelimenin iç mekanizmasına da dikkat ettiğini gösterir. Bu önemlidir. Çünkü devrimci düşünce, dilde tembellişirse kısa sürede slogan çöplüğüne döner. Kıvılcımlı, kelimeyi bir üretim aracı gibi görür. Dil canlıysa düşünce de canlı kalabilir. Dil kireçlenirse fikir de kireçlenir.

Onun kendi dili de bunun örneğidir. Osmanlıca, Türkçe, halk deyimi, Marksist terim, eski sözcük, yeni türetme, alay, atasözü, tıp dili, mahkeme dili, askerî kavram, köy kokusu, Avrupa felsefesi aynı metinde çarpışabilir. Bazen bu çarpışma şahane bir enerji üretir. Bazen de okuru yorar. Kıvılcımlı'nın metinleri berrak bir ırmak gibi akmaz; daha çok taşlı, köpüklü, yer yer bulanık ama güçlü bir dere gibidir. İçine girerseniz ayağınız kayabilir. Ama su hareketlidir. Bugünün fazla cilalı akademik Türkçesiyle karşılaştırıldığında, Kıvılcımlı'nın dili daha kaba, daha riskli, daha canlıdır. O dilde bazen hata vardır, ama nabız da vardır.

Metafizik Sosyolojiler ve Bergsonizm metinlerinde Kıvılcımlı'nın felsefe ve sosyolojiyle kurduğu ilişki görülür. O, düşünce sistemlerini süs diye taşımaz. Auguste Comte, Henri Bergson, metafizik sosyoloji, diyalektik sosyoloji, sezgi, süre, determinizm gibi başlıklar onda akademik katalog malzemesi değildir. Bir düşünce ne işe yarıyor, toplumu açıklıyor mu, tarihi donduruyor mu, sınıf ilişkilerini örtüyor mu, insanı harekete mi çağırıyor, yoksa sis mi üretiyor, Kıvılcımlı bunlara bakar. Felsefe onun için yalnız düşünme biçimi değil,

tarihsel davranışla sınınan bir şeydir. Bu yüzden Bergson eleştirisi de, sosyoloji eleştirisi de aynı damara bağlanır: Metafizik, gerçek hareketi gölgelediği yerde tehlikelidir. Diyalektik, olayın iç çelişmesini yakaladığı yerde işe yarar.

Polemiklerinde ise bambaşka bir sertlik vardır. *Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?* metni, daha adından itibaren merhametli bir tartışma olmayacağını belli eder. Kıvılcımlı burada sahte Marksizmle, literatür cahilliğiyle, ütopizmle, yanlış çevirilerle, teorik sahtekârlıkla kavga eder. Bugünün nezaket standartlarına göre fazla sert bulunabilir. Fakat metnin arkasındaki hassasiyet açıktır: Teori kalpazanlığı, yalnız fikir yanlışlığı değildir; işçi sınıfının bilincine karşı işlenmiş bir suçtur. Kıvılcımlı teoriyi kutsallaştırmaz, ama teorik ciddiyeti ahlâk meselesi sayar. Bu tavır bugün hâlâ geçerlidir. Çünkü her dönemin kendi kalpazanları vardır. Yalnız etiket değişir. Dün sahte Marksizm vardı, bugün sahte demokrasi, sahte yerlilik, sahte eleştirelilik, sahte akademiklik var. Kalpazanlık bitmez, sadece matbaasını yeniler.

Marks, Engels: Hayatları metni ise Kıvılcımlı'nın başka bir yüzünü gösterir. Orada Karl Marx ve Friedrich Engels'i yalnız kuramcı olarak değil, düşünce ve devrim yoldaşlığının örneği olarak anlatır. Bu metinde daha sıcak, daha insanî bir ton sezilir. Marx ve Engels'in hayatını aktarırken, yalnız fikirlerin doğuşunu değil, arkadaşlık, sadakat, çalışma, mücadele ve ömür verme meselesini de hissettirir. Kıvılcımlı'nın kendi yalnızlığı düşünüldüğünde bu vurgu daha anlamlıdır. Belki de Marx ve Engels'te gördüğü şey, kendi hayatında eksikliğini çok çektiği bir şeydi: Güvenilir yoldaşlık. Türkiye sosyalist hareketinin iç çekişmeleri, hizipleri, kırılmaları, terk edişleri düşünüldüğünde, Kıvılcımlı'nın bu iki kurucuda "tek vücut" hâlinde bir dostluk görmesi yalnız tarihsel bilgi değil, içsel bir özlemdir.

Bu yalnızlık onun üslubunu hem büyütür hem yaralar. Kıvılcımlı yalnız kaldıkça dili daha da sivrilir. Sivrilmiş dil bazen hakikati deler, bazen muhatabı. Bu yüzden onu okurken iki şeyi aynı anda yapmak gerekir: Bir, o sertliğin içindeki tarihsel cesareti görmek. İki, o sertliğin bazen düşünceyi daraltan tarafını saklamamak. Kıvılcımlı'nın büyük yanı, Türkiye'de düşüncenin uysal bekçisi olmamasıdır. Zayıf yanı, bazen düşmanı çok hızlı teşhis etmesi, kavga ateşi içinde ara tonlara az sabır göstermesidir. Ama bu zaaf bile karakterlidir. Bazı yazarlar hatalarında bile renksizdir. Kıvılcımlı'nın hatası bile dikenlidir.

Onu insan eliyle yazılmış kılan şey tam da budur: Pürüz. Bir yapay zekâ cümlesi genellikle fazla düzgün akar, Kıvılcımlı'nın cümlesi taşlara çarpar. Fazla simetrik değildir, bazen öfkeyle eğilir, bazen bilgiyle şişer, bazen alayla kesilir. İçinde düşünür kadar mahkûm, hekim kadar polemikçi, tarihçi kadar sokak adamı, devrimci kadar kırgın insan vardır. Edebiyatı bu yüzden yalnız "edebiyat" değildir, dili yalnız "dil" değildir, polemikçi yalnız "polemik" değildir. Hepsisi bir varoluş biçimidir. Yazmak onda rahatlatma değil, hesaplaşmadır.

Heterobilim Okulu açısından Kıvılcımlı'nın en öğretici tarafı, bilginin ahlâkî bedelini sürekli hatırlatmasıdır. Bilgi neye dönüşüyor? Süs mü oluyor, kariyer mi, sınıf pusulası mı, halkın bilincine giden yol mu, yoksa yeni bir seçkinlik maskesi mi? Kıvılcımlı'nın dili bu soruyu cümle cümle taşır. Edebiyatı açar, çünkü edebiyatın arkasındaki toplumsal ruhu merak eder. Dili inceler, çünkü düşüncenin üretim aygıtını önemser. Felsefeyi eleştirir, çünkü metafiziğin toplumsal hareketi dondurmasından kuşkulandır. Kalpazanlarla kavga eder, çünkü yanlış teorisinin yanlış politika doğuracağını bilir. Yalnız kalır, çünkü böyle bir ciddiyet çoğu zaman kalabalık sevmez.

Sonunda Kıvılcımlı'nın üslubu, onun düşüncesinin dış elbisesi değil, iç organıdır. O üslubu çıkarırsanız geriye daha düzenli, daha okunaklı, daha akademik bir Kıvılcımlı kalabilir. Ama o artık Kıvılcımlı olmaz. Çünkü onun teorisi, öfkesinden, ironisinden, dil deneylerinden, polemiklerinden, yalnızlığından, hapishane ve mahkeme gölgelerinden ayrılamaz. O, Türkiye düşüncesinde paslı ama keskin bir alettir. Elde tutması kolay değildir. Bazen avucu keser. Ama bazı yaralar da ancak böyle aletlerle açılır.

Filozof Kirpi: "Kıvılcımlı'nın dili, düşünce'nin süslü elbisesi değil, hakikatin paslı neşteridir; keser, kanatır, ama çoğu zaman iltihabı da gösterir."